

WOORDENSCHAT

Controleren

Praktische handvatten voor het taalles- en rekenonderwijs zoals deze Kwaliteitskaart zijn te vinden op www.taalpilots.nl en www.rekenpilots.nl.

De rubriek 'implementatiekoffer' bevat alle informatie en handreikingen die in het kader van de Kwaliteitsagenda Primair Onderwijs worden ontwikkeld om het onderwijs in de basisvaardigheden te verbeteren.

AANDACHTSPUNTEN – Controleren

1. voorbereiden
2. semantiseren
3. consolideren
4. controleren

De laatste stap van de viertakt is het controleren: zijn de leerdoelen bereikt? Een oplettende leerkracht houdt natuurlijk steeds in de gaten of leerlingen de nieuwe woorden begrijpen en verwerven. In die zin overlapt 'controleren' voor een deel het 'semantiseren' (begrijpen de leerlingen de betekenis van de woorden?) en het 'consolideren' (onthouden de leerlingen de woorden?). Het is belangrijk om alert te zijn op vooruitgang bij álle leerlingen om te zien of er nog meer uitleg of herhaling nodig is. Door kleine toetsopdrachtjes tussendoor te geven ('wil jij de plaatjes nog even voor me bij de juiste woorden ophangen?', of 'help even.... wat was dat ook al weer?') kan je snel controleren. Maar ook op de middellange en lange termijn moet gecontroleerd worden in hoeverre de woordkennis is opgebouwd. Afhankelijk van de tijd kunnen we dus grofweg uitgaan van een driedeling:

1. Controleren op korte termijn

Dit zijn observaties *tijdens* of *direct na* het semantiseren/consolideren om na te gaan in hoeverre de nieuwe woorden begrepen en ingeslepen zijn. Het credo 'elk woord moet zeven keer herhaald worden' blijkt lang niet altijd op te gaan. Soms onthouden leerlingen woorden al veel eerder: dan is er tijdswinst. En soms blijkt 7x herhalen niet voldoende te zijn. Je consolideert net zolang (maar ook niet langer) tot de woorden op het vastgestelde niveau gekend zijn: daarom is voortdurend controleren belangrijk.

2. Controleren op middellange termijn

Hier gaat het om controleren van de aangeleerde woorden aan het eind van de week of aan het eind van een thema.

Deze laatste stap van de viertakt is hier een controlemoment om:

- vast te stellen of de leerdoelen behaald zijn;
- te testen of individuele leerlingen de aangeboden woorden en betekenissen kennen en om de toetsresultaten per leerling te registreren;
- het effect van het woordenschatonderwijs te bepalen.

Het komt regelmatig voor dat woordenschattoetsen worden afgenomen, nagekeken en van een (onvoldoende) cijfer voorzien, om daarna over te gaan naar het volgende thema. Dat is een weinig efficiënt gebruik van toets- en onderwijstijd. Stel dat (een deel van) de kinderen de woorden nog niet voldoende kent, dan zijn de aangeboden woorden en betekenissen voor deze leerlingen te weinig herhaald. Er moet nog even worden 'dóórgeconsolideerd' zodat ook deze groep de kans krijgt om de woorden en betekenissen op te slaan in het geheugen. Een paar extra consolideeractiviteiten leiden dan alsnog tot het gewenste resultaat. Het is zonde dat jezelf en de leerlingen te onthouden.

3. Controleren op lange termijn

Het is goed om na een aantal weken of maanden opnieuw te checken of woorden nog onthouden zijn. Er wordt dan steekproefsgewijs nagegaan of de aangeboden woorden goed in het lange-termijn-geheugen zijn opgeslagen. Het kan dat woorden in het geheugen even 'weggezakt' zijn *als ze een tijd lang niet gehoord, gezien of gebruikt zijn*. Het geheugen moet even worden opgefriest: wat is dat ook al weer? hoe heet dat nou toch?. Er is dus niets op tegen (het is zelfs raadzaam) om vooraf woorden en betekenissen nog even snel de revue te laten passeren, voordat een lange-termijntoets wordt voorgelegd.

Het controleren van woordkennis kan op verschillende tijdstippen en met verschillende redenen plaatsvinden. Dan blijft de vraag open *hoe* je de woordkennis gaat controleren. Gebruik je dezelfde soort oefeningen en dezelfde contexten als waarin de woorden aangeboden en behandeld zijn? Dat kan heel goed. In principe zijn alle consolideeropdrachten in te zetten als controleopdrachten zodra de woorden zijn weggehaald van de woordmuur. Leerlingen kunnen dan niet meer terugkijken naar de woorden en betekenissen en moeten deze uit hun geheugen ophalen. Met het oog op vermindering van werkdruk is het aan te raden oefen- en controleermateriaal vaker te gebruiken. Een invuloefening die aanvankelijk moeilijkheden oplevert, waarbij de leerlingen veel terugkijken naar de woordmuur, kan heel goed opnieuw bij het controleren dienst doen. Als de woorden in de tussentijd op andere manieren zijn herhaald, kunnen leerlingen zelf ervaren dat ze uiteindelijk zo'n herhalingstoetsje beter presteren: de leerwinst is niet alleen voor de leerkracht maar ook voor henzelf zichtbaar gemaakt. Aan de andere kant is het ook belangrijk om te weten of woorden in verschillende contexten worden gekend. Net als bij het consolideren is variatie bij controleren belangrijk. Afhankelijk van het leerdoel (vereiste niveau van woordkennis) moet rekening worden gehouden met een opklimmende moeilijkheidsgraad:

- van mondeling naar schriftelijk;
- van passief naar actief gebruik;
- van oppervlakkige naar diepere woordkennis;
- van contextrijk (met illustraties, in een complete tekst) naar contextarm taalaanbod (losse zinnen).

Woordkennis wordt geleidelijk opgebouwd. Er moet bij het controleren steeds genuanceerd worden naar het (gewenste) niveau van kennis. Kies je voor mondeling of schriftelijk controleren? Gaat het om het passief dan wel actief kennen van de woordvorm en het achterliggende concept? Is oppervlakkige woordkennis voldoende (weten leerlingen waar een woord naar verwijst) of moet ook de diepte van de woordkennis worden gepeild? Bij diepere woordkennis gaat het om het doorzien van de verschillende betekenissen in verschillende contexten en de betekenisrelaties met andere woorden.¹

Als je eenmaal in de gaten hebt wat er zich in de hoofdjes van kinderen afspeelt bij het leren

¹ Zie het schema woordkennistoetsing, bij Meer en Beter Woorden leren, bijlage 4

van een woord, maak je niet langer de fout te denken dat een woord wél of niet gekend wordt. Kinderen leren woorden niet in één klap, en er zijn verschillende gradaties van woordkennis. Daar moet het controleren bij aansluiten.

Veel te vaak worden woorden pas als 'verworven' beschouwd als leerlingen het woord zelf reproduceren. 'Gisteren hebben we het gehad over tabellen en ...?' . Als leerlingen dan niet *grafieken* zeggen, lijkt het of er niets geleerd is. Lijkt ... want het kan goed zijn dat het woord *grafiek* wel passief wordt gekend en dat leerlingen deze correct kunnen aanwijzen. Deze passieve beheersing is de eerste belangrijke stap in het verwervingsproces. In die zin kunnen we ook bij veel oefeningen uit taalmethodes stellen dat een fout antwoord niet persé betekent dat een kind een het woord niet 'kent'.

Voorbeelden van actief woorden toetsen (uit diverse taalmethodes)

Vul in:

- Een stoel zonder leuning is een k...
- Ik krijg een b.. omdat ik door rood licht rijd.

Vul in:

Dit is een c....

Dit is een o....

Iets soortgelijks zien we ook bij de opdrachten zoals hieronder:

Voorbeelden van diepe woordkennis toetsen (uit diverse taalmethodes)

Omschrijf in een paar zinnen de betekenis van het woord:

- verbouwen
- schedel

Geef in je eigen woorden een definitie van:

- een verslag
- vastbesloten

Leg uit wat de woorden betekenen:

- tentoonstelling
- zandverstuiving

Je maakt het jezelf en de kinderen moeilijk als je leerlingen te snel of te veel confronteert met dit soort opdrachten. Het is niet zo dat leerlingen een woord pas kennen als ze geheel buiten een context zo maar de betekenis kunnen omschrijven of een definitie kunnen geven. Leerlingen die hier niet op scoren, kunnen misschien wel voldoende woordkennis in een betekenisvolle context hebben. Ze hebben nog wat meer oefening of tijd nodig om, buiten alle contexten, de woordbetekenis goed te kunnen omschrijven. Hiervoor is *diepe* woordkennis vereist, want ze moeten:

- de betekenis van het gevraagde woord heel goed kennen;
- kunnen reflecteren op de eigen kennis van het gevraagde woord;
- toevallige, persoonlijke en contextgebonden betekenisaspecten kunnen onderscheiden van de contextonafhankelijke, algemene definiërende kenmerken;
- de kennis van het woord in een korte, krachtige zin (of een paar zinnen) correct verwoorden.

Het 'controleren' is tot nu toe steeds besproken in het kader van de viertakt (de 4^e stap). We hebben het dan over *curriculum-afhankelijk* toetsen. Behalve de vraag of woorden die zijn aangeboden daadwerkelijk door kinderen geleerd zijn, kun je je ook afvragen of een kind uiteindelijk voldoende woorden kent in vergelijking tot andere kinderen.

Dan moeten genormeerde *curriculumonafhankelijke* toetsen worden voorgelegd, zoals bijvoorbeeld de CITO-leeswoordenschattoets. Bij bepaalde woorden van deze toetsen plaatsen veel leerkrachten grote vraagtekens: 'Waarom zouden de leerlingen zulke vreemde woorden (bv. 'de ploeg') moeten kennen?' De woorden in dit soort toetsen zijn echter in de eerste plaats niet gekozen omdat ze gekend zouden moeten worden. Uit een bepaalde verzameling woorden (denk voor het gemak aan een woordenboek) zijn steekproefsgewijs woorden geselecteerd: zo'n woord vertegenwoordigt een bepaald soort woorden. Er zijn woorden die in allerlei situaties meer of minder vaak voorkomen. Om onderscheid te kunnen maken tussen kinderen met een grote en minder grote woordkennis is ook een greep gedaan uit de deelverzameling 'zeldzame woorden'. Die hoeven kinderen niet te kennen (want ze komen zeer weinig voor), maar sommige zeer taalvaardige leerlingen kennen die woorden wel en die kunnen dat op dat item mooi laten zien.

Om een indruk te krijgen van de woordenschatontwikkeling van kinderen moet de informatie van curriculumonafhankelijke toetsen (die een algemeen beeld geven van het niveau van woordkennis ten opzichte van andere kinderen) gecombineerd worden met informatie op curriculumafhankelijke toetsen (hoe goed heeft een kind de aangeboden woorden geleerd?). Curriculumonafhankelijke toetsen geven geen inzicht in de geleidelijke opbouw van woordkennis: er wordt alleen onderscheid gemaakt tussen wel of niet gekend. De vraag 'hoe goed worden woorden gekend' wordt niet genuanceerd beantwoord. Op de schaal van opklimmende moeilijkheidsgraad (mondeling-schriftelijk; passief-actief; oppervlakkig-dieper; contextrijk-contextarm, zie hierboven) zijn de items van een curriculumonafhankelijke toets van een hoge moeilijkheidsgraad.

Vergelijk de volgende items:

1	2
<p>Lees de zin, trek een lijn naar het juiste plaatje:</p> <p>"Puk klom op het paard. Ze pakte <u>de teugels</u> stevig vast, zodat ze niet kon vallen".</p> <div data-bbox="188 1621 671 1749"> <p>Waar zie je de teugels? Zet een rondje om de teugels.</p> </div> <p>Als je gaat koken moet je een schort voordoen. Is dit:</p> <ol style="list-style-type: none"> een tip een antwoord een vraag een belofte 	<div data-bbox="842 1391 1445 1621"> <p>Waar zie je de teugels? Zet een rondje om de teugels.</p> </div> <p>Dat is een goede tip</p> <ol style="list-style-type: none"> handig advies juiste oplossing duidelijke vraag uitstekend antwoord

De voorbeelden in kolom 2 zijn van het CITO. Bij dit soort toetsen gaat het bijna altijd om diepere, contextonafhankelijke betekenistoekenning: leerlingen hoppen van het ene woord (en betekenisgebied) naar het andere. Ze moeten precies, los van de context, heel goed weten wat een woord betekent. Kinderen moeten dus in allerlei verschillende betekenis domeinen van veel woorden diepe woordkennis hebben opgebouwd om op een curriculumafhankelijke toets beter te presteren.

Uiteindelijk willen we dat achterstanden worden verkleind en dat leerlingen op een gemiddeld of hoger niveau gaan scoren. Dan moet er op schoolniveau een beweging op gang gebracht zijn, waarbij kinderen in alle groepen, door alle vakken heen hun woordenschat kunnen uitbreiden. Er is een spreekwoord dat zegt 'van veel wegen worden varkens niet vetter'. Veel toetsen maakt op zichzelf niet dat leerlingen beter gaan presteren. Het is wel belangrijk om te controleren hoe het staat met de woordkennisgroei van leerlingen en de consequenties te trekken uit de resultaten.

Soort toets	Meting	Consequentie
Korte termijn Controleactiviteit (observaties) tijdens de 4-takt	In hoeverre hebben de leerlingen de net behandelde woorden/betekenis begrepen en onthouden?	Voldoende resultaat: stoppen met consolideren en woord(cluster) weghalen van de woordmuur. Niet voldoende resultaat: nog niet stoppen met consolideren.
Korte termijn Controleactiviteit ter afsluiting van de 4-takt Middellange termijn Controleactiviteit ter afsluiting van een thema/blok	Hebben de leerlingen de net behandelde woorden/betekenis geleerd. Zijn de leerdoelen behaald?	Voldoende resultaat: afsluiten en doorgaan met nieuwe woorden. Niet voldoende resultaat: opnieuw teruggaan naar consolideren om daarna opnieuw te controleren. Per leerling registreren. Effect van het onderwijs bepalen: Voldoende resultaat: doorgaan. Onvoldoende resultaat: veranderen.
Lange termijn Curriculumafhankelijk toetsen	In hoeverre zijn de behandelde woorden/betekenis nog gekend?	Voldoende resultaat: resultaten vieren Niet voldoende resultaat: woorden en betekenis nog even 'terughalen'; herconsolideren.
Lange termijn Curriculumafhankelijke toetsen	Per leerling/klas: wat is het woordkennisniveau t.o.v. andere vergelijkbare leerlingen? Per klas/school: worden achterstanden kleiner t.o.v. andere vergelijkbare leerlingen (trendanalyses)?	Voldoende resultaat: voor kennisgeving aannemen. Onvoldoende resultaat: op schoolniveau intensief inzetten op woordenschat in alle vakken, in alle schooljaren. Voldoende resultaat: resultaten vieren (hele team). Niet voldoende resultaat: veranderen, verbeteren van leerkrachtcompetenties en woordenschatroutines in de klas.

Bij controleren zijn de volgende kwaliteitscriteria van belang:

- er moet zowel op korte termijn als op middellange en ook op lange termijn getoetst worden;
- controleren van passieve kennis gaat vooraf aan het controleren van actief woordgebruik;
- afhankelijk van het leerdoel wordt passief/actief, mondeling/schriftelijk, oppervlakkig/dieper en contextafhankelijk of contextonafhankelijk getoetst;
- consequenties trekken uit de toetsresultaten.
- bij toetsen moeten steeds 3 kernvragen beantwoord zijn: 'Wat toets ik?'; 'Waarom toets ik?'; 'en... wat doe ik met de resultaten?'

Colofon

De Kwaliteitskaart *Woordenschat Controleren (november 2009)* is samengesteld door Dirkje van der Nulft en Marianne Verhallen en is een uitgave van Projectbureau Kwaliteit.

Het Projectbureau Kwaliteit draagt zorg voor de uitvoering van de Kwaliteitsagenda PO Scholen voor morgen.

Dit gebeurt onder verantwoordelijkheid van de PO Raad.